

Mantas Jodinskas

Gydytojas rezidentas, 25 m.

07.17. Pirma diena. Lėktuvas Kijevas – Nur-Sultanas. Apie vidurnaktį.

Ilga diena. Iš tų, kur veiksmo ir įspūdžių užtektų kelioms. Spėju, tokių dienų greitoje ateityje pasitaikys ir daugiau. Svarbiausi momentai: sudalyvavimas „Labame ryte“, bendro inventoriaus pasiskirstymas tarp komandos narių, išlydėjimas. Labai simboliška, jog visi kuprinėse vežamės po dalelę nuostabaus sudedamo kryžiaus, kuris netrukus jau stovės Kazachstano stepėse, tyliai menančiose čia patirtas mūsų tautos kančias.

Labai įsiminė mūsų komandos išlydėjimas traukinių stotyje. Nors žygiuojant iki ten ir buvo nuojauta, jog ateis bičiulių, artimųjų, tačiau tokio didelio ir nuostabaus palaikymo nesitikėjau. Rodos, viską galima būtų atlikti paprasčiau. Kita vertus, ore tiesiog tvyrojo bendrumo jausmas, tikras pakylėjimas tiek išvažiuojantiems, tiek tiems, kurie atėjo išlydėti. Labai simboliškai mus palaimino ir dangus, atseikėdamas šiek tiek lietaus. „Lai lyn lytos“, kaip kad byloja mūsų kone mėgstamiausia tapusios dainos žodžiai (ją, kaip žadintuvą, Paulius naudoja mums žadinti). Šalia visų gražių ir įkvepiančių pasisakymų matėm ir žibančias akis, kurios primena, jog ši ekspedicija yra daug daugiau, negu tik tai, ką veiksime artimiausias 10 dienų. Tai kartu ir įpareigoja pasistengti atiduoti savo jėgas tam, kad praeitis liktų neužmiršta. Labai stiprus jausmas yra turėti tokį visuomenės palaikymą – tada įsitikini, jog ši misija svarbi mums visiems. „Toks jausmas, kad išlydim jus į kosmosą“, – sakė Užsienio reikalų ministras. Ir išties – juk važiuojam ne tokiam ir ilgam laikui, tačiau išlydėtuvės, neabejoju, įsiminė kiekvienam iš ten buvusiųjų. Kaip ir prieš kiekvieną kelionę, širdį kutena malonus jauduliukas, kai iki galo nežinai, kaip viskas bus, tačiau neabejoju, jog bus taip, kad dienos prabėgs akimirksniu, o kartu praleistą laiką ir nuveiktus darbus atsiminsime visą savo gyvenimą.

P.S. Gyvensim be telefonų! Šiokia tokia prabanga, sakyčiau.

P.P.S. Paskutinį (ir vienintelį) sykį dienoraštį teko rašyti dar mokyklos laikais, vykdant mokytojos duotą užduotį. Paties nuostabai, „užkabliavo“, tad žiūrėsim, kaip seksis šio dienoraščio pildymas.

07.18. Antra diena. Prie laužo. Apie pusę vienuoliktos vakaro.

Antra iš eilės labai ilga ir turininga diena. Ryttas Lietuvos ambasadoje Nur-Sultane, kur mus šiltai priėmė diplomatas Adomas, mus, beje, lydėjęs kone visą dieną. Pusryčiai šalia ambasados esančioj kavinukėj. Pati Kazachstano sostinė, kaip gerai pastebėjo Manvydas, jaunesnė už kai kuriuos iš mūsų. Miestas įkurtas tik prieš 25 metus, o pagrindiniai pastatai iškilo per pastaruosius 10 metų. Jie, švelniai tariant, neįprasti mūsų akiai – daug kičo, didybės, keistų formų ir stilių (šalia stovi ir klasicistinis akropolis, ir kosminę lėkštę primenantis statinys). Aplankėme moterų ir vaikų lagerio atminimo vietą – ALŽYR. Gidė papasakojo apie iki tol negirdėtas kazachų istorijos žaizdas – virš 1 mln. žmonių pražudžiusį badą, kalinimus ir kitas Stalino režimo priemones žmonėms naikinti. Moterys su vaikais buvo kalinamos atskirai nuo vyrų ir tėvų – politinių kalinių, ir jų sąlygos buvo ne ką geresnės.

Pagrindinis dienos akcentas – Astanos kapinių šukavimas ieškant lietuvių kapų. Pralaidome ten keletą valandų, pavyko rasti penkis lietuvių kapus, juos aptvarkyti. Dar apie 20 lietuviškų pavardžių buvo rasta kapinių žernaluose. Pačios kapinės – neįtikėtino dydžio, keli kilometrai į visas puses. O ir kapai apžėlę, netvarkyti – brauniesi lyg pro džiungles ir skaitai užrašus. Tautybių visokių – vokiečiai, ukrainiečiai, korėjiečiai. Dalis antkapių tiesiog su numeriais ant jų – svarstėme, galbūt politinių kalinių, o gal tiesiog nežinomų žmonių... Iš pradžių paieškos buvo bevaisės ir buvo apmaudoka, jog dalykai klostosi ne pagal optimistinį scenarijų – atėjom, radom, sutvarkėm. Realybė kiek kitokia, tačiau toliau ieškant visgi buvo aptiktas pirmasis lietuviškas kapas – visi sugužėjom ir jautėsi tam tikras palengvėjimas. Nors kartu ir neįprasta taip toli nuo Lietuvos skaityti lietuvišką vardą ir pavardę, parašytą, žinoma, kirilica. Maniau, jog kapų ieškojimas – paprastesnis reikalas. Kita vertus, ilgainiui atradom efektyvią ieškojimo sistemą, kai kiekvienas eina kas dvi, tris eiles, taip apžiūrint užrašus antkapiuose su kaip įmanoma mažiau spragų.

Vėliau važiuojame į Karagandą, kur apsistojame ir įsikūrems stovyklavietę lietuvių kilmės Vitalijaus Tvarijono namų kieme. Ta vieta lyg lietuvių oazė Karagandosmieste. Plevėsuoja vėliava, ten mus pasitiko ir daugiau lietuvių (kad ir nekalbančių mūsų kalba).

07.19. Trečia diena. Mūsų autobusiukas. 16:50.

Ką daro žmogus, kupinas įspūdžių? Skambina draugui, susirašo per *Facebook* ar tiesiog susitinka. Ką daro žmogus, neturintis telefono? Atsiverčia savo užrašinę ir rašo dienoraštį. Buvome Dolinkoje esančiame muziejuje, kurios patalpos praeito amžiaus viduryje tarnavo kitam „kilniam“ tikslui. Tai buvo Karlago (Karagandosregiono lagerių) valdžios būstinė, tad iš ten rimti ir solidūs dėdės dirigavo žmonių kankinimo orkestrui. Bevaikštinėjant po muziejų, aplankė garsiosios Alberto Einšteino citatos parafrazė: „Yra tik du dalykai be pabaigos – visata ir žmonių žiaurumas. Tiesa, dėl visatos aš nesu tikras“. Tikrai sunku suvokti, kiek stipriai nužmogintos buvo gyvenimo ir vergiško darbo sąlygos, ir kaip stipriai nužmogėję turėjo būti tų kalinamųjų budeliai. Statistika šitam kontekste visad būna apgaulinga – nors aukos skaičiuojamos šimtais tūkstančių ar net milijonais, tačiau patį tragedijos mastą suvokti ir pajusti nėra lengva. Nes mes tiesiog pripratę. Kalėjo tiek, mirė tiek, ištremta dar tiek ir tiek. Tačiau pabandžius tuos žmones individualizuoti, pabandyti įsivaizduoti, jog kartu nyko ir svajonės, gyvenimo tikslai, galbūt laiminga ateitis, net supurto. Juk už kiekvienos iš tų aukų slypi jų gyvenimo istorija, kuri dėl kažkokių bukagalvių liko neparašyta iki galo, išbraukta, ištrinta. Tada ir pajauti, jog visos istorijos, kurias pasakojo ten pabuvoję žmonės, visi atsiminimai ir liudijimai tampa neįkainojami siekiant išsaugoti šiuos gėdingus ir tamsius žmonijos puslapius. Nežinau, kaip kitiems, tačiau mane dažnu atveju toks gyvas žodis paliečia stipriau, negu žvalgymasis po muziejaus sales. Taip, tai irgi svarbu, netgi būtina, tačiau santykis tarp tavęs ir ekspozicijos yra kaip tarp turistų ir turistinės vietos. Atėjau, pasižvalgiau, bet išėjau plius minus toks pats. Prie ko vedu? Ogi prie to, kas vyko vėliau. Iš muziejaus vykome į Mamyčių kapines, kuriose stūksojo pernykštės ekspedicijos pastatytas kryžius. Gražu. Liūdna. Prasminga.

Tada važiuojame į netoliese esančias kapines (šįsyk, palyginus, nedideles, tačiau irgi apžėlusias ir apleistas). Bešmirinėjant palei kapinių kraštą, akis netikėtai užkliuvo už lietuviško (!) „Čionai ilsisi...“ užrašo antkapyje. Lietuviškas kapas! Daug džiaugsmo ir tuo pačiu rimties skaitant gimtąja kalba užrašytus žodžius. Vėliau kitose kapinėse radome tokių ir daugiau, bet tas pirmasis suteikė motyvacijos bei tikėjimo, kad net geografiškai toli būnant nuo Lietuvos, santykis su ja ir jos istorija gali užsimegzti daug artimesnis.

Vėliau aptikome visiškai pamirštas ir jau praktiškai pranykusias kapines visai netoli buvusio lagerio – dabar veikiančio kalėjimo. Apie laukų apsupty esančius kapus byloja kryžių liekanos, perkastų kapų duobės (matyt, kasėjai ieškojo auksinių dantų ar dar ko nors panašaus), vienas kitas kaulo fragmentas (šonkaulio fragmentas, taip pat galimai blauzdikaulio atlaužos). Kapines iš dalies pasiglemžė pelkė, iš dalies – elektros trasos perkasimas, o kapavietes – kapų plėšikai. Sunku suprasti, kaip kažkam kyla rankos kasti, tačiau turbūt tiesiog ne viską suprasim ir tiek. Bet kuriuo atveju, jausmas stiprus – ir pykčio dėl neteisybės, ir noro pastatyti vidur lauko kryžių, rodantį, jog ir čia būta žmonių kapų. Galbūt taip ir padarysim – šitą vietą svarstom kryžiaus ar koplytstulpio pastatymui. Įsiminė patsėjimas link tos vietos – reikėjo paėjėti kelis šimtus metrų iki Arnoldo numatyto taško per pievas, stepes, horizonto tolius. Lyg ir laisvė, nepaisant greta stovinčio kalėjimo.

Po to šukavom Karagandos kapines, kuriose, pagal Lietuvoje aplankyto politinio kalinio Jurgio Dirvonskio pasakojimą, turėtų būti jo dukros kapas, kurį jis pats supylė. Deja, kapinės realybėje labai skyrėsi nuo Jurgio rodytos nuotraukos, tad rasti nepavyko. Komanda turi ryžto grįžti kitą dieną dar apeiti greta esančias kapines ir ten paieškoti. Radom aštuonis lietuviškus kapus, vieną ir su lietuvišku užrašu. Tas džiugina.

07.20. Ketvirta diena. Stovyklavietė. Jau turbūt kokia antra valanda nakties.

Kibom gaminti koplytstulpį, tad tik dabar prisėdu raštelį šį bei tą. Diena tradiciškai turininga, o taipogi pažymėta įsimintinais įvykiais. Bet apie viską nuo pradžių. Pirmojdienos pusėj apturėjom ekskursiją

po anglies kasyklos šachtas (na, 500 metrų po žeme leistis nesileidom) ir jos pastatus – sovietinis architektūrinis palikimas. Jie per metus iškasa tūkstančių tūkstančius tonų anglies, iš kurios po to lydo plieną. Pavedžiojimą suorganizavo pats toje šachtoje dirbęs, lietuviškų šaknų turintis Dmitrijus Rugys. Po perestroikos netekęs darbo, kurį laiką dirbo statybose, o vėliau ilgainiui tapo „National Geographic Kazakhstan“ fotografu (ši aistra lydi jį nuo jaunystės). Labai šiltas ir nuoširdus žmogus. Šachtos darbas vyksta visą parą. Keturios pamainos po šešias valandas. 500 darbininkų, 500 metrų po žeme. Tuneliai po žeme siekia 5-7 kilometrus. Žodžiu, yra reikalų.

Taip pat Dmitrijus parodė apleistą miestą – jame kadais gyveno 20 tūkst. žmonių, tačiau bankrutavus gumos fabrikui, žmonės neteko darbo ir išsikėlė. Liko vos keli gyvenamieji namai. Vaizdai kaip po apokalipsės – skirtumas tas, jog šiuo atveju namai vaiduokliai iššluoti preciziškai – langai su rėmais, balkonų aptvarai, jau nekalbant apie vidų – nieko nėra. Važiuoji palei tą ilgą eilę negyvų daugiabučių ir jauties kaip kokiam filme. Vėliau Dmitrijus parodė savo rankomis 10 metų statytą namą su rūsiu, kuriam idėją „pasigavo“ Lietuvoje. Deja, dėl sunkumo tokį didelį (virš 300 m²) plotą išlaikyti, teko jį parduoti už absurdiškai mažą sumą, turint omeny įdėtą darbą. Padovanojome jam Lietuvos vėliavą, kas jį akivaizdžiai pradžiugino, žodžiu, jautrus momentas mums visiems.

Vėliau važiuom šukuoti kapinių. Didelės, tačiau rekordiškai gausios lietuvių. Viso radom, berods, 23 lietuvių kapus, kurių kai kurie ir po kelis palaidotus juose žmones. Vėliau nuvykom į dar vienas kapines, kuriose greitai apėję radom vieną lietuvio kapą. Aplankėm nuostabų pernykštės ekspedicijos kryžių, pastatytą tremtinių ir politinių kalinių atminimui Saranės lagerio vietoje (vidury plyno lauko jis atrodo tikrai įspūdingai).

Na, ir vakare darsyk grįžom tęsti Jurgio dukters kapo paieškų. Iš karto prisipažinsiu – į šansus rasti šį kapą žiūrėjau skeptiškai. Jausmas, lyg ieškotum adatos šieno kupetoj, ypač kai Jurgio rodyta nuotrauka kardinaliai skyrėsi nuo to, ką radome nuvykę tenai. Nuotraukoje paminklas atrodo vienišas, apsuptas laukų, o tolumoje matyti kaminas, gamyklos pastatų kontūrai. Vietoje tuščių laukų dabar driekėsi didžiulės kapinės, apaugusios medžiais, krūmais, žolėm, o ir patys pastatai per 70 metų galėjo

būti ir nugriauti, ir perstatyti. Nepaisant to, paieškos vyko toliau, rastų lietuvių kapų tvarkymas taip pat. Tačiau artėjant vakarui jau ruošėmės vykti į stovyklavietę, tad išėję ant keliuko šnekučiavomės su kitais (kaip tik kalbėjom apie pesimizmą ir apgailestavom, jog mūsų paieškos liks bevaisės). Iš štai kur buvęs, kur nebuvęs atbėga triumfuojantis Manvydas, kaip tas graikų karys, nešinas žinia apie pergalę. RADOM! Negali būti – šita mintis manęs nepaleido iki kol sulyginau senąją nuotrauką su realybėje stovinčiu paminklu (kuris buvo ir be Kristaus statulėlės, ir be angeliuko, ir be lentelės su užrašu). Dalis antkapio slėpėsi po velėna. Taigi pagarba Egidijui, kuris, savo nuojautos ir užsispyrimo vedinas, paėjęs geroką gabaliuką nuo mūsų vykdytos paieškos plotų ir atliko tai, kas jau visiems atrodė neįmanoma – rado Jurgio dukters kapą. Euforija jautėsi didžiulė – akyse tilpo ir džiaugsmas, ir palengvėjimas. Sunku žodžiais apibūdinti jausmą, kai paskambinom Jurgiui ir jo dukrai Jūratei ir pasakėm, kad štai dabar esam prie jo dukros kapo, už tūkstančių kilometrų nuo Lietuvos. Akimirka labai jautri, ypatinga ir absoliučiai nepakartojama. Lengvas šokelis visiems. Girdėjau sakant, kad dabar pagaliau galima bus sakyti, jog nuveikėm kažką prasmingo, tokio, ko iš mūsų prašė ar tikėjosi. Man pačiam tai buvo pamoka, jog net, rodos, labiausiai beviltiškai atrodančioje situacijoje tas krislas vilties išlieka, o kartais ir išsipildo. Nuostabus jausmas!

Vakarienei – puikūs koldūnai, o toliau – komandinis darbas projektuojant ir gaminant koplytstulpį. Viskas. Laikas valytis dantis.

07.21. Penkta diena. Prie laužo. Gerokai po vidurnakčio.

Po dienos pertraukos ryte turėjom Monikos pravestą mankštą. Liuks. Užtat keliantis neskambėjo Pauliaus traukiama „Lai lyn lytos“. Tada: kapinės, mišios, kapinės, represijų pagerbimo vieta, kapinės, kapinės. Pirmosiose kapinėse labiausiai įstrigę dalykai: pirmąsyk gyvenime gamtoje sutikta pelėda, tupėjusi ant šakos visai prieš mane, tad kuri laiką vienas kitą stebėjom. Ji, matyt, nepatikliai vertindama po kapines besitrinantį nepažįstamąjį, o aš – besinervindamas, jog neturiu fotoaparato po

ranka. Taip pat įsiminė paklaikusių žvilgsniu į mane žiūrėjęs kažkoks vietinis, tuo pat metu skynęs ir valgęs vyšnias. Tose kapinėse pavyko rasti, berods, devynis lietuvių kapus.

Mišios vyko kunigo Albino Dumbliausko iniciatyva pastatytoje katalikiškoje bažnyčioje, o mišias laikė lietuvis (tiesa, virš 10 metų Kazachstane gyvenantis) kunigas. Dar viena Lietuvos oazė Kazachstane.

Manau, visus mus palietė apsilankymas memoriale represijų aukoms, esančiame netoli buvusio Spasko lagerio. Plati, atvira vieta, aplinkui kalvotos, skurdžios stepės, kaitina karštis, o tu žengi nuo vieno monumento, skirto savo tautos aukoms atminti, iki kito. Čečėnai, lenkai, latviai, estai, čekai, lietuviai... Kaip gerai kažkas pastebėjo, vieta graži, bet atmosfera labai slegianti ir verčianti susimąstyti, kiek daug bereikšmių mirčių (o ar būna reikšmingos?) pareikalavo šios nežmoniškos gyvenimo / kalėjimo sąlygos.

Po paskutines kapines braidžiojau apimtas savotiškos ramybės – gal tai lėmė besileidžianti saulė, gal pieva apaugę kapai (lyg vaikščiotum po pievą, tik šiuo atveju tarp nežinomų žmonių kapų), gal tiesiog patiko pajauti tą akimirką ir pagalvoti, jog ją dar tikrai prisiminsiu ateityje.

Ne į temą: mūsų vairuotojas labai fainas. Sakėm, kad vešimės jį kartu namo. Pvz.: šįvakar kurį laiką laukėm visi autobuse, spėliodami, kur jisai dingo, o šis pareina su dviem maišais ledų. Puikus vyrukas.

Grįžus į mūsų stovyklavietę, jausmas kaip grįžus namo. Visi jau turi savo roles – kas gamina maistą, kas kapoja malkas, kas rūpinasi komunikacine puse. Tarytum gerai veikiantis mechanizmas. Po labai skanios vakarienės, stipriai kibom kopyltstulpiams į atlapus. Pasisitūmėjom neblogai – visos dalys išpjautos, ryte jau ketinam statyti. Darbo tikrai nemažai, bet kai jauti komandinę dvasią, tai ir valandos greitai bėga. Sako, pusė trijų jau. Reik eit ruošti miegui.

07.22. Šešta diena. Autobusiukas. Per kelis kartus.

Šiandien nusimato daug veiklos (pastatyti kryžių, koplytstulpį, prašukuoti 5-6 kapinaites), tad jau 7:00 sėdam į busiką. Važiuojam į Karabasą – vietą, kur vykdavo politinių kalinių perskirstymas – lipi iš traukinio ir žingsniuoji kokius 30 km link savo būsimos kelerių metų ar net viso likusio gyvenimo rezidencijos – lagerio. Mąstom ten statyti mūsų iš Lietuvos atsivežtą kryžių – atminimo jokia ten nėra. „Jau antros kapinės, kuriose neradom lietuvių. Komanda galėtų nusiminti, tačiau iš tiesų visa laimė, kad bent čia jų nebuvo“, – auksiniai Arnoldo žodžiai, pasakyti Armui į kamerą. Įdomu, kaip greitai priprantama prie dalykų. Juk dar prieš porą dienų man radus pirmą, lietuviškais rašmenim užrašytą, antkapį, tai buvo didžiulis įvykis, visi jautėsi pakylėtai ir, rodos, pralaužę ledus – visgi yra tų lietuvių! Dabar kai esam radę virš 70 lietuvių kapų, kiekvienas naujas radinys priimamas daug ramiau. Pripratom. Natūralu. Tačiau, kaip Rūta gerai pasakė, tokia statistika liūdina. Nes išties lengva persijungti į „ieškokim lietuvių“ žaidimą, sekti savo rastų kapų skaičių (prisipažinsiu, pats truputį seku) ir paversti visa tai tam tikrom lenktynėm ar žaidimu. O juk iš tiesų čia labai rimti ir skaudūs dalykai. Galim tik spėlioti, kaip tie žmonės mirė – sava mirtim, ar nuo budelių rankos, tačiau jų kapų suradimas, sutvarkymas, lietuviškos trispalvės juostelės užrišimas yra mažiausia, ką galime padaryti. Taip pat viliuos, jog bent kažkas iš Lietuvoje ar kur kitur gyvenančių jų giminaičių atras tarp pavardžių ir savo užmirštą ar nežinomos amžinojo poilsio vietos artimąjį. Kaip jau buvau rašęs anksčiau, tai lyg tam tikra jungtis tarp praeities ir to, kas vyksta dabar. Taip pat to, kas bus po mūsų. Esam už tai atsakingi.

Rašau pervažiavimuose tarp kapinių. Jau trečias toks. Radom vieną kapą ir su sekatoriais pravalėm žoles ir kemsynus. Iš esmės, tai pagrindinis dalykas, ką darom tvarkydami kapą – pasistengiam, kad antkapis vėl taptų matomas, o sklypelis – neapžėlęs. Ar uždegam žvakutę? Ne – kapinėse išvis niekur nėra žvakučių. Tradicijų skirtumai. Įdomybių yra ir daugiau – ryškios spalvotos dirbtinės gėlės, beveik visur tvorelės, saldainių popieriukai ir t.t. Kapų tvarkymo tradicijos jie irgi neturi – viskas paliekama savieigai. Tai nebūtinai yra blogai. Tiesiog kitaip ir tiek.

Ar dainuojam prie laužo? Žinokit, dar ne! Kažkaip gal dėl to, kad grįžtam vėlai ir turim darbų. Užtat traukiam dainas busike, pritariant ukulelei (Monika, beje, išvykimo dieną visiem išdalino savo padarytus dainynėlius – jie puikiai pasitarnauja).

Galvoju, bendras darbas ir bendra daina yra dalykai, kurie labai suartina ir buria žmones. Patys tuo vis įsitikinam. Dabar važiuojant aplinkui stepės, tolumoj dūluojantys kalnai, retsykais šmėstelintys žalesnio ploto ruoželiai (buvo netgi upė ir miškas, kurių, supratau, kad labai pasiilgau. Lietuva išties labai graži). Iš esmės jauties lyg važiuotum pro kokį safari. Ir kur tas liūtas ar begemotas? Prapučiantis vėjas taip pat sudaro nerūpestingos laisvės pojūtį. Tolimi horizontai, gamta, kuri puikiai apsieina ir be žmogaus įsikišimo. Palyginimui, mūsų „namai“ –Karaganda –pramonės centras, tad dangų dažnai raižo dūmų debesys ir tolumoje stovinčių gamyklų kaminai.

Jau dabar nujaučiu, kad grįžę Lietuvon jausimės lyg parvykę iš kitos planetos. Tiek dėl šalių skirtumų, tiek ir dėl įsigyvento ritmo: keliamės 6:30, mankšta, pusryčiai, važiuojam ko nors aplankyti, apžiūrėti, susitikti, šukuojam kapines, tada grįžtam, vakarienė, medžio darbai ir miegas. Dar yra abejotino švarumo prūdelis, o tiems, kas mėgsta civilizacijos patogumus – Egidijaus pagamintas dušas. Žodžiu, pasaka – gyvenimo sąlygom nesiskundžiu. Oras irgi puikus – kad ir karšta, bet nelyja. Berašydamas apsidairiau ir didžioji dalis komandos „išlūžę“ – snaudžia visokiom juokingom veido išraiškom. Kaip komanda? Superinė. Daug skirtingų ir savaip žavių žmonių, prieš porą mėnesių dar visai nepažįstamų. Visi su savo čiūdais ir linksmybėm. Ta įvairovė labai gerai. Tik įrodymas, jog bendro tikslo siekimas vienija žmones. Manau, su nostalgija visi prisiminsime šias dienas. Gerai, dedu dienoraštį į šalį ir einu dar pasigrožėti aplinkos vaizdais arba tiesiog pasnausti. Šianakt reiks pagaminti dar vieną kopolytstulpį, tad miego vėl nebus daug. Na, bet ar išsimiegojus būtų ką prisiminti?

17:00, vėl autobusiukas. Pastatėm kopolytstulpį! Didelis džiaugsmas ir pasididžiavimas visa komanda – kas planavo, kas pjovė, kas kalė, dažė ir panašiai. Štai toks mūsų visų darbo vaisius ir atminimo ženklas politiniams kaliniams. Šalia tos vietos kalėjo ir mirė mūsų Lietuvoje aplankyto Ferdinando tėtis. Pats kopolytstulpio pastatymas buvo kone sakralus – visi stovėjom puslankiu, apsikabinę, su

vėliavom. Po vieną ėjom įkalti vinį prie saulutės su lietuvių tautosakos motyvais ir mūsų komandos narių vardais bei užrašo „politiniams kaliniams atminti“. Tautiška giesmė, Monikos daina – labai įsimintinos akimirkos ir gerumas viduj. Neabejoju, kiekvieno. Kaip Arnoldas tarstelėjo, „kiekvienas gyvenime kala savo vinį“. Šiandien Arnoldo citatų diena.

Dabar važiuojam pastatyti iš Lietuvos atsivežto surenkamo kryžiaus, o vakarui / nakčiai turėsime darbėlio – reiks padaryti ne tik koplytstulpį, bet ir dar vieną kryžių (Arnoldas pasiūlė, kad gautų medienos, o mes sutikom). Kryžius stovėtų vakar aplankytos bažnyčios šventoriuje. Manau, smagiai padirbėsime. Toks jausmas, kad tikrai verta čia tas kelias nakteles nepamiegoti ar pabūti nešvariam vardan šitų simboliškų, tačiau emocionalių labai pakraunančių dalykų.

Beje, vos nepamiršau: prateriojau savo (tiksliau, krikšto tėčio – tikiuos, labai nesupyks) fotoaparata. Pats jo praradimo scenarijus tragikomiškas: nutariau nueiti trumpam į krūmus, bet pamačiau būdelę ir nuėjau tenai. Jau užsisėginėjant diržą, fotoaparatas, kuris buvo prisegtas prie diržo, nuslydo ir pliumptelėjo į duobę... O ta duobė – ko gero, giliausia, kokią esu matęs. Kokie 4 metrai, be jokių šansų tenai nusigauti (na, nebent su virvėm). Žodžiu, apmaudu ir dėl to, kad ne mano daiktas, nors ir ne pirmo naujumo, skaitmeninis, bet ir dėl to, kad kartu prapuolė ir darytos nuotraukos. Na, ką jau padarysi. Tai tokios tokelės.

07.23. Septinta diena. Stovyklavietė, besiruošiant į traukinį. Popiet.

Vakar po darbų jau nutariau eiti miegoti užuot dar sėdęs rašyti. Kas dar svarbesnio iš vakar? Pastatėm iš panevėžiečio Bronislovo gautą kryžių ties kalinių paskirstymo punktu Karabase, netoli traukinio bėgių. Gruntas labai kietas, tad užtruko, kol iškasėm 75-80 cm gylio duobę. Bet kasimas buvo smagus, tad neprailgo. Teko pilti vandenį, kad būtų galima greičiau ir lengviau kasti, tad vėliau užkasinėjant krovėm tą šlapią cemento konsistencijos masę. Kryžius atsistojo ne iki galo tvirtai, bet gal viskam išdžiūvus sutvirtės. Bet kuriuo atveju kryžiaus statymas yra labai jautri ir emocionali ceremonija, kaip koks ritualas. O šis kryžius – nuostabaus grožio. Tuo pačiu – labai simboliškoje

vietoje, šitaip pagerbiant kalintųjų atminimą. Medienos gauti nepavyko, tad nakties lentpjūvės darbai apsiribojo koplytstulpio gamyba. Smagu, jog į veiksmą įsitraukė nemažai mūsiškių. O ir užtrukom trumpiau, negu kad teko paplušėti darant pirmąjį koplytstulpį.

Šiandieną – labai užtinęs rytas. Vėliau – labai didelės kapinės, po kurių jautėsi tikrai nemažas nuovargis. Koplytstulpis pastatytas šalia buvusio Dolinkos lagerio, kapinėse, kurios, rodos, visų pamirštos ir kone visai sulygintos su žeme. Nakties darbo vaisius – nuostabus koplytstulpis, tad visi labai juo džiaugėmės. Tai, kas vakar atrodė gan sunkiai įgyvendinama, šiandien jau atsistojo į tą plyną lauką. Vis gaunu pamokų dėl savo skepticizmo. Manau, Algimantas, kuris mus dar Lietuvoje mokė kryždirbystės subtilybių, neabejotinai mumis didžiutuotųsi. Simboliška, kad visas dienas mus kepinusi saulė kaip tik užleido vietą vėjui ir lietuvi. Debesys grėsmingai artėjo, tad teko dirbuotis greičiau.

Dabar jau išsiruošėme palikti savo stovyklavietę ir per naktį važiuosim į kitą miestą, Ekibasūzą. Man, kaip ir daugeliui, tai bus pirma tokia kelionė keleiviniu traukiniu su gultais ir pan. Tiesa, mūsų šaunusis vairuotojas Dumanas pastarosiom dienom vis prašo „Maestro, muziku“, tad Monika ima savo ukulelę ir traukiam įvairiausio plauko dainas. Šiandien „pramušė“ taip, kad kone stogas kilnojosi – „Kelelis tolimas“, „Dalia dalužė“ ir kiti šlageriai skambėjo garsiai ir džiaugsmingai. Gal dėl to, jog visi jautėmės pakylėti po koplytstulpio pastatymo. Duobės iškasimas, detalių sukasimas, dažymas, pastatymas, užkasimas, saulutės ir lentelės prikalkimas (vėl po vieną vinį kiekvienam).

Šiandien keturias valandas šukavom Karagandos kapines (vienas didžiausių), bet praėjom tikrai mažąją jų dalį. Lietuvių neradom tiek daug, bet ėjom eilė eilėn ir laikas neprailgo. Po šitiek praeitų kapinių jau esam įvaldę principą, tad viskas einasi daug sklandžiau, o ir mes patys jaučiamės labiau atsipalaidavę.

07.24. Aštunta diena. Ekibastūzas. Kultūros namai, kur mus draugiškai priėmė apsistoti aktų salėje.

Kokia 22-23 val. (visai smagu pernelyg nekreipti dėmesio į tikslų laiką).

Naktis ir rytas, miegas traukiny – liuks. Buvau antram aukšte, kojos išlindusios į praėjimą, tačiau teko sulenkti, nes visi nuolat kliudydavo beeidami į tualetą. Šiaip įspūdžiai geri – maniau, jog bus medinė lenta ir tiek. O čia ir patalynę davė, ir gultas minkštas.

Diena: pažygiavom mažumėlę (kokius 10 km) su kuprinėm, kol jau apsistojom minėtoje salėje, tada štur mavom kapines, buvom palaiminti lietaus ir pakramsnoti uodų. Nors sušlapo ir rūbai, ir batai, bet viskas gerai – būsim įvairesnių dalykų patyrę. O kadangi naktis po stogu, tai išvis pasaka – galim ir apsiprausti kažkiek, ir prasiskalbti. Vis dažniau pakalbam, kaip greitai viskas juda pabaigos link ir tai, be abejo, liūdina, bet taip jau būna tokio fainumo ir gerumo kelionėse. Grįžti ir juntinostalgiją nuveiktiems dalykams ir patiriams įspūdžiams. Manau, pakankamai susibičiuliavom, jog ryšį palaikytumėm ir po ekspedicijos – visgi praeita daug kilometrų kapinėse, pagaminti du puikūs koplytstulpiai ir dar daug visko. Didžiuojuos mūsų komanda.

Dar vienas dalykas, kurį šiandien suvokiau: ekspedicijoje maitinuos daug geriau, negu kad būdamas Lietuvoj. Ten neretai paskubom perkandi kokį kebabą, sušlamšti picą ar nueini į KFC vištienos. O čia – košė pusryčiams, sumuštiniai (dažniausiai) pietums, sriuba, makaronai ar netgi koldūnai vakarienei. Virtuvės komanda yra jėga. Absoliučiai. Tikrai labai skanu – visi patvirtins. Beje, apetitas mano irgi didžiulis – visad imu pakartot. Vakar pabaigiau dar trijų merginų porcijas – žodžiu, grįšiu mažų mažiausiai nenumetęs svorio.

07.25. Devinta diena. Kavinė. Apie 22:00, belaukiant vakarienės.

Ryte apspangę padarėm mankštą ant scenos, tada keliavom šukuoti antrųjų Ekibastūzo kapinių. Tada pėsčiomis į muziejų. Tada į pirtį. Kokią 01:00 šoksim į traukinį link Nur-Sultano. Ten būsim 06:00.

07.26. Dešimta diena. Lietuvos ambasadoriaus rezidencija Nur-Sultano centre. 2:45 (bet vis tiek priskiriu 26d.).

Tuoj išvyksim į oro uostą, visi „išlūžinėję“ ir mieguisti – spėju, miegosim tiek lėktuve, tiek ir jo belaukdami. Keista bus šiandien vėl minti Lietuvos žemę, bet tuo pačiu ir gera. Pasiilgau jos žmonių. Lietuvoj tikrai geriau. Reikia tai vertinti, puoselėti.

Vakar ryte darsyk sugrižom į Astanos kapines, nuo kurių pradėjom pačią pirmą buvimo Kazachstane dieną. Visai įdomu palyginti šiuos du kartus. Jeigu pirmąsyk ėmė nervas ir erzino, jog nepavyksta nuosekliai pereidinėti kapinių, jos apžėlusios, daugybė tvorų ir pan., tai dabar visi ėjom atsipalaidavę, jau būdami įvaldę sistemą. Radom apie 10 kapų. Žinoma, jautėsi nuovargis, bet čia natūralu – į ekspedicijos pabaigą visų akumulatoriai buvo jau kiek išsikrovę.

Vėliau apsilankėme Nur-Sultano Tautų draugystės asamblėjoje. Kadangi Kazachstanas yra daugiakultūrė ir daugiatautė valstybė, jie mato didelę svarbą gerų santykių tarp tautų formavime, išsaugant savitumus, tradicijas, papročius. Aprodė muziejų, įvairioms tautoms skirtas erdves. Tačiau įdomiausia buvo sėdėti posėdžių salėje prie apskrito stalo ir diskutuoti bei dalintis pasisakymais per šį Kazachstano ir Lietuvos jaunimo susitikimą. Viskas oficialu, truputį pompastiška. Šiaip ir įdomu, egzotiška, jeigu ne faktas, jog daugelis kovojo su miegu ir vos išsėdėjo neužmigę.

07.27. Vienuolikta diena. Kijevo oro uostas. 15:00. Lėktuvas „Kijevas – Vilnius“.

Anksti ryte nusileidome Kijeve ir turėjome 7 valandų persėdimą, tad įvairias būdais „užmušinėjome“ laiką. Ir, sakyčiau, labai sėkmingai – laikas tikrai nepailgo. Perbėgom per nuveiktus darbus, aplankytas vietas ir sutiktus žmones – kad viskas tvarkingiau sugultų atminties lentynėlėse. Bendravom, juokavom, dainavom. Jau kelintą kartą per viskas šias dienas įsitikinu bendros dainos galia – net pačiam to iki galo nesuvokiant ir nesugebant sukontroliuoti, akys nejučia ima drėkti, kai supranti, jog tos akimirkos tikrai vienintelės tokios. Bus jų ir ateity, bet šitas norisi įsidėti širdin ir prisiminus nusišypsoti.

Vakar visi buvom išlūžę – nuovargis, miego stoka, įspūdžiai ir visa kita daro savo – todėl visur ir visaip stengėmės tą miego stygių kompensuoti. Ką ten stengėmės – užsimerki ir, žiū, jau knapsai.

Šį ryt užrašėm ant futbolo kamuolio linkėjimus ir atsisveikinimo proga padovanojom mūsų mylimam vairuotojui Dumanui – puiki Marijos idėja. Jo posakis „Maestro, muziku“ visiems tikrai įsiminė, o grupė „Hiperbolė“ gavo naują faną.

O dabar (ir dar prieš skrydį, kai repetavom dainas, kurias atliksim Vilniaus oro uoste, ir besimaunant bei bandant išlyginti MS'19 marškinėlių raukšles) ore tvyrojo jauduliukas. Rodos, nieko ypatinga – parsikrendam namo. Tačiau kartu ir džiugesys, nerimas, nekantravimas, džiaugsmas, na ir dar visa puokštė įvairiausių jausmų. Gal dėl to, jog jaučiasi, kad tai pabaiga. Ne, ne galutinė, bet šito etapo. Vėliau juk nieks nesustos, o gal net, spėčiau, dar labiau įsisiūbuos važinėjant po mokyklas ar aplankant prieš ekspediciją sutiktus politinius kalinius ir pasakojant, kaip mums sekės vykdyti jų prašymus ar pageidavimus. Tačiau čia, Kazachstane, padarėmsavo darbą ir, manau, padarėm jį nuoširdžiai. Taip, kad gailėtis nėra ko. Reikia tik branginti šį kartu praleistą laiką, nueitus kilometrus, pastatytus koplytstulpius. Dabar viskas prasidės (o gal tęsis) jau kitaip.

Spėju, oro uoste bus šurmulys, daug blizgančių akių, stiprių apkabinimų ir prasmingų žodžių. Norėtus, jog tai neliktų vien tame momente, kad galėtų kiekvienas tuo jausmu dalytis ir ateityje. Tokios akimirkos jungia žmones. O mumstikrai reikalingas bendrumas. Dar raštelsiu šį vakar vakare galbūt labiau apžvelgdamas šiandieną, o gal (jeigu neaptingsiu) ir visą ekspediciją.

22:00. Vilnius, mano kambarys ir lova.

Na, ką – laikas pagaliau ištiesti kojas ir leisti miegui atsiimti už visas tas pusiaubemiegės naktis. Nors telefoną jau turiu, tačiau nesinori jungtis interneto ir gauti tą visą pliūpsnį informacijos, nuo kurios taip sėkmingai pastarąsias 10 dienų pailsėjau. Taigi nepaisant to, jog labai knieti patikrinti, kaip tie internetai laikosi, savo paties nuostabai verčiu ne nešiojamojo kompiuterio ekraną, o savo užrašų knygutę tam, kad įvykdyčiau anksčiau šiandien žadėtą dienos aptarimą.

Pasitikimas oro uoste buvo labai džiugus ir jautrus. Susikabinus drauge su komanda ir visų susirinkusiųjų akivaizdoje traukiant dainas, jausmas buvo labai geras. Kaip jau kažkam minėjau, taip

turbūt jaučiasi krepšininkai, grįžę iš čempionato su medaliais. Na, mes ne krepšininkai, o ir medalių neparvežėm, tačiau matyt tai, ką parvežėm, žmonėms taip pat labai svarbu ir rūpi. O parvežti dalykai yra begalė istorijų – ir linksmų, ir liūdnu, kurių pasisėmėme šioje ekspedicijoje ir kuriomis dalinsimės su kitais. Daug šypsenų, apkabinimų, ašarų – viskas tikra ir nesumeluota. Tikra laimė pajusti tokias akimirkas. Net stendai buvo su užrašu „Sveiki sugrįžę, mūsų herojai“. Vėlgi, kažkaip kuklumas norėtų prieštarauti, bet greičiausiai tiesiog reikia tai priimti, kaip vieną iš progų mums visiems pasijusti bendra šeima, bendra tauta, tad nepakartojama garbė būti viso to dalimi. Dainos netilo ir toliau – autobusas išleido mus prie Aušros vartų, tad kelią iki „Misija Sibiras“ būstinės traukėm savo hitus: „Vasara“, „Būkim draugais“, „Mūsų dienos kaip šventė“. Ir tikrai – šventė. Tad skubėkim gyventi, nes prabėgs, nebegrįš jos.

Tuo turbūt ir baigsiu šį dienoraštį. Pagarba tiems, kurie iki čia perskaitė visą šitą rašliavą. Būkit sveiki!